

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

פיוט לכה דודי

המהפכה שבאה עם הפיוט "לכה דודי"

עד לפני כחמש מאות שנה תפילת ערבית של ליל שבת הייתה מתחילה ב"ברכו", כמו בימי החול, ויש שהיו מוסיפים אף את "מזמור שיר ליום השבת".
הוספת הפיוטים שאנו אומרים כיום החלה בתקופת מקובלי צפת שאף נהגו לצאת לקראת השבת בציאה אל חצר בתי הכנסת או אל השדות שמחוץ לעיר.

אחד הפיוטים הוא "לכה דודי" שחיבר רבי שלמה אלקבץ. פיוט זה נאמר ברוב בתי הכנסת בשירה ולפעמים אף בריקודים. בבואנו לדבר עליו יש לברר תחילה מי הוא הדוד שעליו נאמר לכה דודי, ומי היא הכלה שעליה נאמר לקראת כלה. בדרך כלל מקובל לומר כי הדוד הוא הקדוש ברוך הוא והכלה היא עם ישראל. לפי זה, המשמעות היא שהקדוש ברוך מזמין את עם ישראל לצאת לקראת השבת. אולם בפיוט זה ניתן גם לראות את המשל באופן שונה: השבת היא בת הזוג של כנסת ישראל, ולפי זה בפיוט לכה דודי עם ישראל הוא הדוד והשבת היא האשה, הכלה.

כך או כך, ייתכן שלמשורר אין מטרה בשיוך הדמויות לדברים מסוימים. ניתן לתת מספר פירושים ובלבד שנדע שהנושא העיקרי כאן הוא חשיבותה של השבת כמלכה או ככלה, וציפייה לגאולה הבאה באופן מסוים בשבת ושבוא באופן מלא לעתיד לבוא.

כאמור, הפיוט מרמז על הקשר בין דוד לכלה, אולם בעל ספר "חמדת ימים" כתב שהמקור ליציאה לקראת שבת אינו רק בדברי קבלה, אלא נמצא אף בגמרא. מסופר שם על ר' חנינא שנהג להתעטף בערבי שבתות ולומר, "בואו נצא לקראת שבת המלכה" (שבת יט, ב). החמדת ימים מביא את מנהג ירושלים, "וכן רבים פה ירושלים תבוי"ב מחזיקים במנהג הקדמונים ויוצאים מחוץ לעיר אל השדה [...] ועושים סדר קבלת שבת שם". אולי זו כוונתו של ר' חנינא שנהג להתעטף בערב שבת ולומר בואו נצא לקראת שבת המלכה."

פרט לעובדה שהפיוט לכה דודי הוכנס כחלק מהתפילה, נראה כי הוא תפס חשיבות מיוחדת בין פיוטי התפילה. הוא אכן מושר בכל בתי הכנסת, אך ידוע ומקובל גם על

מי שאינו נמנה עם יושבי בתי המדרש. מה המיוחד בו שהפך אותו לסמל ואולי להמנון של השבת? דומה כי תמצית המהפכה שהובילה דרכם של חכמי המקובלים בצפת באה לידי ביטוי בפיוט זה. צפת של המאה השש-עשרה מהווה שינוי משמעותי ביחס לקיום המצוות. לא רק חשיפת לימוד הקבלה ל"עמך", אלא ההתייחסות לקיום מצוות כאל מעשה פנימי ורוחני יותר, שיש בו גם קריאת כיוון להמונים. אמנם רק יחידים היו מסוגלים להבין את תורת הנסתר, אבל מנהגים רבים חדרו להמונים וקשרו את האנשים הפשוטים ליהדות.

לעניין זה ניתן למצוא דוגמאות רבות ובלט במיוחד האופן שבו אנחנו מציינים את ט"ו בשבט. הוא מצוין כראש השנה לאילן וכחג מימי המשנה, אולם ברור שאופיו המיוחד, כפי שאנחנו מכירים אותו, קיבל דחיפה גדולה במאה השש-עשרה, בתקופת מקובלי צפת. חכמי צפת נהגו לערוך ביום זה כעין סדר שכלל שתיית יין לבן ואדום ואכילת פירות הארץ תוך תפילה וכיוון כוונות. (את תיאור הסדר הראשון ניתן למצוא בספר חמדת ימים). מדעים לראות איך מנהגים אלו, שמקורם בחכמי הנסתר, הפכו לנכסי צאן ברזל בכל קהילות הגולה וארץ ישראל.

כמו ט"ו בשבט ומנהגים פנימיים נוספים, קרה גם עם הפיוט לכה דודי. ראשיתו כפיוט עמוק ופנימי הבא לגלות את האהבה שבין השבת לעם ישראל או בין ה' לעם ישראל, ואחריתו במציאת מקום בכל קהילות ישראל. ייתכן שהמנוע לכך הוא הצורך שהרגישו רבים ליותר תחושת שייכות ושמחה בקיום המצוות.

בפיוט מיוחד זה, יחד עם המנהג לצאת אל השדה, יש דברים עמוקים וחזקים המחברים את היהודי לקיום המצוות בכל מקום או מדרגה שבה הוא נמצא.

הרב איתאל בר לוי

מרצה לחינוך ומדריך פדגוגי

ומנהל האגף לתרבות תורנית

סוד החינוך – החיבור

עם ישראל ידוע כעם "קשה עורף", אך יש פרטים בתוך העם אשר ניתן להגדירם כרחמנים, רודפי שלום, ענוותנים ועוד. כמחנך כיתה ד', שיש בה 25 תלמידים (בלי עין הרע), אני נהנה ממגוון רחב של תכונות אישיות. לפי הבנתי, כפי שעם ישראל הוגדר באופן כללי כעם "קשה עורף", כך גם עלי להגדיר את כיתתי, ללא קשר לאחוזי הילדים שניתן להגדירם כקשיי עורף. השאלה היא מה הוא הגורם האמיתי שהביא להגדרת עם ישראל כקשה עורף.

הגורם המאחד

חטא העגל היה רעיון שהלהיט את עם ישראל. השמחה של העם באותו זמן הייתה עצומה, "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות" (שמות לב, יט). הם עשו זאת בהסכמה רחבה מאוד. עם ישראל היה מלוכד סביב אותו חטא, אם כי ניתן להוציא מן הכלל שבט שלם, הלא הוא שבט לוי, שזכה בעקבות זה לכהונה. לפיכך, הגורם המאחד עובד גם באפיקים חיוביים – במקרה של שבט לוי, ובאפיקים שליליים – במקרה של שאר עם ישראל.

המסקנה היא, שכדי להנהיג את עם ישראל בדרך הטובה הכלי המרכזי צריך להיות גורם מאחד. הרב משה צבי נריה זצ"ל כותב בספרו "נר למאור על פרשיות השבוע", בפרשת פנחס, על בנות צלופחד שהייתה להן מעלה בכך שבאו ודרשו נחלה כדי להקים אותה על שם אביהן, ולא לצרכיהן האישיים. בהקשר למעלתן של בנות צלופחד, מביא הרב את המדרש הבא: "הנשים לא נשתתפו עמיהן במעשה העגל, וכן במרגלים [...] הנשים לא היו עמהם בעצה [...] לכך נכתבה פרשה זו סמוך למיתת דור המדבר, שממש פרצו האנשים וגדרו הנשים" (במדבר רבה כא, י). לאחר הבאת המדרש כותב הרב את הדברים הבאים:

שנת שמיטה

פרוזבול

בימי בית שני ראו שדין שמיטת כספים פועל בכיוון ההפוך – במקום לעזור לעני הוא גורם לכך שהעשירים מפסיקים להלוות לעני והוא סובל יותר. יתרה מזו, מצוות שמיטת כספים אחרי חורבן בית ראשון היא מדרבנן, כי המצווה מותנית בכך שרוב ישראל יהיה בארץ ישראל. ההימנעות מהלוואה יצרה מצב שמצווה מדרבנן – שמיטת כספים – גורמת לכך שאנשים עוברים על מצוות הלוואה לעני, שהיא מן התורה.

כדי לפתור מצב זה תיקן הלל את הפרוזבול. תקנת הפרוזבול מסתמכת על המבנה המקורי של דין שמיטת כספים. בתורה נאמר: "ואשר יהיה לך את אחיך, תשמט ידך". חובת ההשמטה היא בחובות שיש לך אצל אחיך, ואילו חובות שחייבים לציבור אינם נשמטים בשנת השמיטה. תקנת הלל נתנה זכות למלווה להפוך את ההלוואה שלו להלוואה לציבור: הוא מעביר את החוב לבית הדין, ובית הדין, כמוסד ציבורי, גובה בשבילו את החוב. באופן טכני ממנה בית הדין את המלווה למבצע הגבייה, שהיא כאמור גביית חוב לבית דין. תקנת הפרוזבול מועילה כיוון שמצוות שמיטת כספים היא מדרבנן והיא רק זכר לשביעית.

וכך כותב רמב"ם בהלכות שמיטה ויובל ט, טז:

"[...] ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן הזה, שהיא מדברי סופרים; אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה".

מקורות

- הרב יהודה אייזנברג, **שמיטת כספים**, אתר דעת: <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=2530>

ייפוי כוח לרישום פרוזבול שקיבל סבי יעקב מורל ז"ל, מטעם קופת התגמולים של עובדי עיריית ת"א בשנת תשי"ט (ברוריה מכמן)